Driving Urban Transitions
Co-funded by the European Union

Policy Brief

För rättvisa stadsomställningar underifrån
Hur kommuner kan stödja cirkulära gräsrotsinitiativ

Jean-Baptiste Bahers, Blanca Callén Moreu, Ginevra Carbone, Claudio Cattaneo, Bruno Chies, Laura Daniel, Federico Demaria, Aline Le Failler, Luigi Martignetti, Marco Adelfio, Lisa Säfdal, Federico Savini, Elisa Schramm, Anastasia Zisakou, Patrik Zapata och María José Zapata Campos

Cirkulära innovationer på gräsrotsnivå för hållbara och inkluderande stadsomställningar
Denna policy brief bygger på forskningsprojektet *Cirkulära gräsrotsinnovationer för hållbara och inkluderande urbana omställningar*, finansierat av Driving Urban Transitions Partnership, projektnummer F-DUT-2022-0110.

1. Cirkulära gräsrotsinitiativ är viktiga

I städer runt i världen skapar cirkulära gräsrotsinitiativ, såsom reparationsgrupper, initiativ för matdelning, nätverk av informellt återvinningsarbete (waste pickers), prylbibliotek, gemenskapskök och bostadskooperativ, praktiska alternativ till linjära urbana system som genererar stora mängder avfall.

Dessa initiativ bidrar i betydande utsträckning till städers cirkularitet och står för en avsevärd del av återcirkulationen av material. Men materialflödena i sig fångar inte initiativens bredare sociala och ekologiska värde. Genom återbruk, reparation, delning, tillvaratagande av överblivna resurser och återcirkulation förlänger de materialens livslängd. Samtidigt bidrar de till människors försörjning och materiella behov, stärker lokala gemenskaper och social motståndskraft samt skapar utrymme för omsorg, kollektivt lärande, miljömedvetenhet och lokalt demokratiskt deltagande.

De är särskilt viktiga i städer som präglas av ojämlikhet, bostadsbrist, osäker tillgång till mat och ekologiska påfrestningar. I många fall tillgodoser cirkulära gräsrotsinitiativ behov som varken marknaden eller offentliga institutioner möter i tillräcklig utsträckning.

Trots dessa bidrag förblir initiativen ofta osynliga i kommunal politik och planering, får otillräckligt stöd eller möts av bristande förståelse för sin särart och sina villkor. De verkar vanligtvis under osäkra förhållanden när det gäller tillgång till lokaler och platser, tidsbrist, begränsat erkännande, instabil finansiering och ett stort beroende av obetalt arbete.

Kommunerna är också viktiga!
I denna policy brief framhåller vi att kommuner har en avgörande roll i att skapa förutsättningar för cirkulära gräsrotsinitiativ att utvecklas och blomstra. För att stödja dem sätt behöver kommunerna gå bortom snävt ekonomiska eller resultatbaserade synsätt på värde. Det kommunala stödet bör säkra förutsättningarna för initiativen att verka på sina egna villkor, utan att överdriven formalisering eller styrning leder till att de förlorar den flexibilitet, inkluderande karaktär och uppfinningsrikedom som gör dem värdefulla.

ISBN: 978-91-987772-9-1

2. Centrala budskap till beslutsfattare och policy

Följande budskap sammanfattar resultaten från projektet Circular Grassroots. De är tänkta att ge perspektiv som kan vägleda kommunernas arbete. Mer detaljerade rekommendationer presenteras i avsnitt 4.

10 gräsrotsprinciper	Vad forskningen visar	Innebörd för kommunal policy
Brist på plats	Initiativen har svårt att hitta lokaler och platser och hänvisas ofta till undanskymda eller tillfälliga lägen.	Tillgång till prisvärda, stabila och synliga lokaler och platser är infrastruktur för omställning.
Arbetet tar tid och kraft	Initiativen lägger mycket tid och kraft på att utveckla och anpassa platser, resurser, material och relationer.	Stöd det långsiktiga och tidskrävande arbetet med samordning, underhåll och omsorg.
Nätverkens bidrar förblir osynliga	Initiativen bildar löst sammanhållna sociala rörelser och lokala ekosystem, men många av deras bridrag ses inte.	Investera i synlighet, nätverk och stödjande funktioner.
De är politiska i handling	Initiativen skapar förändring genom praktik snarare än genom protest och lobbying. Det stärker deras aktivitet men gör deras röster mindre hörda.	Skapa former för representation, intressebevakning och dialog med beslutsfattare.
Nya partnerskap växer fram	Partnerskap mellan kommuner och lokala gemenskaper kan ge tillgång till lokaler och resurser men möter institutionella hinder.	Utveckla flexibla partnerskap som möjliggör stöd utan långtgående kontroll.
Värde mäts för snävt	Gräsrotsinitiativens värde fångas inte av dominerande modeller för värdering och uppföljning, präglade av NPM och ekomodernistisk logik.	Använd bredare modeller för att fånga också andra värden än ekonomiska.
Inkludering sker inte av sig själv	Ojämlikhet kopplad till klass, etnicitet, kön, ålder, språk och tidsresurser består, även när initiativen aktivt försöker motverka den.	Finansiera inkluderingsarbete, mötesplatser, uppsökande verksamhet och omsorg.
Drivkrafterna varierar	Vissa initiativ drivs av nödvändighet, andra av sociala och miljömässiga värderingar. I praktiken samverkar drivkrafterna och förstärker varandra.	Uppmärksamma både cirkulära praktiker som säkrar försörjning och värderingsdrivna initiativ.
Omställningen är relationell	Initiativen förändrar normer och sociala relationer snarare än växer i storlek.	Stöd kunskapsspridning, lärande och normförändring, inte bara tillväxt.
Paradoxer ingår i arbetet	Initiativen är viktiga men ofta osynliga. De riskerar att bli tjänsteleverantörer snarare än förändringsaktörer, samtidigt som omsorgsarbetet kan bli exploaterande.	Värna initiativens självständighet, motverka utmattning och värna det ideella arbetet.

3. Den kommunala utmaningen

Kommunala tjänstepersoner möter ofta cirkulära gräsrotsinitiativ inom olika politikområden, såsom avfall, offentliga rum, sociala frågor, kultur, bostäder, hållbarhet, upphandling och lokal samhällsutveckling. Initiativen riskerar därför att hamna mellan förvaltningar och förbli osynliga i kommunal styrning.

Kommuners cirkularitetsarbete präglas ofta av uppifrån-och-ned-perspektiv, tillväxt och teknokratisk styrning, där gräsrotsinitiativens bidrag underskattas. De förväntas bidra till samhällsnytta utan att få förutsättningar för långsiktighet, inkludering och självständighet.

Kommunernas utmaning är därför inte bara att använda initiativen som tjänsteleverantörer, utan att skapa förutsättningar för dem att verka, utvecklas och stärka sina sociala och ekologiska bidrag på egna villkor.

Utmaning för kommunal styrning
Cirkulära gräsrotsinitiativ passar sällan in i en enskild förvaltnings ansvarsområde. Kommunerna kan underlätta genom tvärsektoriella arbetsgrupper, en gemensam ingång för kontakter och gemensamma riktlinjer för stöd till cirkulära gräsrotsinitiativ.

4. Vad kommuner kan göra

Följande sex inriktningar förenar forskningsresultaten med konkreta kommunala åtgärder. Varje avsnitt inleds med vad forskningen visar och följs av praktiska förslag på vad kommunerna kan göra

1. Plats Se plats som en infrastruktur för omställning	**2. Partnerskap** Utveckla stödjande partnerskap.	**3. Regelverk och rutiner** Anpassa reglerna till verksamheten.
4. Valuering Uppmärksamma värden bortom ekonomi.	**5. Inkludering** Finansiera delaktighet, omsorg och tillgänglighet	**6. Synlighet** Underlätta samverkan mellan silos.

Tre förändringar i kommunal praktik

Kommunerna kan gå från kortsiktiga pilotprojekt till långsiktig infrastruktur, från avtal om tjänsteleveranser till partnerskap och från snäva resultatmått till bredare samhällsvärden. En gemensam kommunal ingång är central för alla tre förändringarna. Den ska hjälpa initiativen att hitta lokaler, hantera regler och rutiner samt få gehör inom kommunens olika förvaltningar.

4.1 Se lokaler och platser som en infrastruktur för omställning

Vad forskningen visar

Cirkulära gräsrotsinitiativ behöver platser för sin verksamhet. Platser är mer än en fysisk inramning: de påverkar vem som kan delta, vilka aktiviteter som är möjliga och om initiativen kan bestå över tid. Återkommande tillgång till stabila platser bygger gemenskap, rutiner och tillit. Tillfälliga och flexibla platser kan främja experiment och locka fler deltagare, men är sällan tillräckliga.

Kommunala åtgärder

- Kartlägg initiativ, platser, kunskaper och behov genom deltagarbaserade processer underifrån.
- Ställ underutnyttjade kommunala lokaler till förfogande till låg eller symbolisk kostnad. Prioritera platser som är lättillgängliga och synliga i stadens vardagsliv.
- Främja långsiktig tillgång, inte bara kortvariga pilotprojekt. Skapa former för tillfällig användning som kan övergå i permanenta lösningar.
- Utveckla mångfunktionella mötesplatser där initiativ kan hitta naturliga samarbetsmöjligheter. Paraplyorganisationer kan vid behov ta ansvar för gemensamma juridiska frågor.
- Anpassa fördelningskriterier, hyresvillkor och bidrag till initiativens förutsättningar, exempelvis genom hyressubventioner och nyttjanderätt till offentliga lokaler och platser.
- Värna gemensamma mötesplatser i områden som hotas av gentrifiering och undanträngning.
- Gör skolor, bibliotek, universitet, torg, idrottshallar och andra offentliga platser tillgängliga för reparationsdagar, delningsaktiviteter och offentliga evenemang, utan eller till låg kostnad.

4.2 Bygg möjliggörande partnerskap

Vad forskningen visar

Gräsrotsinitiativ organiserar sig på många olika sätt, från informella och flexibla former till mer formaliserade kooperativ. De ingår också i större nätverk av relationer, där de stöttar varandra genom samverkan, partnerskap och stödorganisationer. Vissa behöver hitta former för samarbete med kommunen, särskilt när de behöver lokaler, juridiskt erkännande eller materiellt stöd. Andra verkar i ett institutionellt vakuum, där myndigheter är frånvarande, tillåter verksamheten selektivt eller motarbetar den.

Kommunala åtgärder

- Gå från traditionella avtalsrelationer till gemensamt utformade partnerskap mellan offentlig sektor och initiativ, som ger resurser utan att inskränka initiativens självständighet.
- Utveckla kommunövergripande regler och riktlinjer för partnerskap, så att besluten inte blir beroende av enskilda tjänstepersoners bedömningar eller välvilja.
- Inrätta stödfunktioner eller kontaktpunkter som hjälper initiativen att formulera förslag, navigera kommunala processer och hitta rätt stöd.
- Ge juridiska funktioner stöd i att tolka regler utifrån fler perspektiv när det är lämpligt, så att regelverken underlättar samarbete i stället för att hindra det.
- Stöd organisationer som knyter samman gräsrotsinitiativ, kommunala förvaltningar, fastighetsägare och andra offentliga aktörer.
- Anpassa graden av formalisering till initiativens olika behov. Gör inte formalisering till ett villkor för allt stöd.
- Erkänn informella återvinningsarbetares roll och stöd dem i att bilda juridiskt erkända föreningar och ingå reella partnerskap för att ta hand om materialflöden som annars inte samlas in.
- Bjud vid behov in kommunala tjänstepersoner till regelbunden dialog med initiativ eller deras samordnande organ, utan att inskränka initiativens självständighet.

I PRAKTIKEN: Tillgång till lokaler genom partnerskap

I Barcelona kan självförvaltade medborgarhus utgöra nav för lokal gräsrotsverksamhet. Caixa d'Eines i Feines, som är en del av Pou de la Figuera (ett medborgarhus som förvaltas av en stadsdelsförening i Ciutat Vella), visar hur offentligt ägda lokaler kan förvaltas av lokala gemenskaper och ha lösa kopplingar till kommunens övergripande styrning.

I Amsterdam visar bostadskooperativ som De Nieuwe Meent, på offentlig mark, och tillfälliga nyttjandeformer, däribland nederländska antikraak-avtal, alternativa sätt att öppna tomma eller offentliga fastigheter för lokalt drivna initiativ.

Figure 1 Barcelona, Caixa d'Eines i Feines, Gruppdiskussion mellan initiativtagare och forskargruppen.

4.3 Gör kommunala rutiner proportionerliga

Vad forskningen visar

Cirkulära gräsrotsinitiativ är ofta arbetsintensiva och har knappa resurser. Krångliga processer, stelbenta regler och likformiga krav kan bli stora hinder. Initiativen kan också tvingas konkurrera eller uppfylla krav som passar professionella tjänsteleverantörer bättre än gräsrotsdrivna verksamheter.

Kommunala åtgärder

- Förenkla ansökningar och redovisning. Gå från omfattande beviskrav och kontrollkultur till tillitsbaserad och återhållsam uppföljning.
- Anpassa regelverk för småskaliga cirkulära initiativ, särskilt verksamheter med låg risk och lokal förankring.
- Utforma avtal, bidrag och upphandling så att de passar gräsrotsdrivna verksamheter och inte tvingar sårbara initiativ till osund konkurrens.
- Erbjud administrativt stöd, juridisk rådgivning och särskilda kontaktpersoner som hjälper initiativen med avtal, tillstånd, kontakter med hyresvärdar och rättigheter.
- Se över regler som oavsiktligt kriminaliserar, hindrar eller belastar gräsrotsverksamhet, till exempel informellt återbruk, delning, reparation och tillvaratagande av material.
- Skilj mellan verksamheter med hög och låg risk. Anpassa tillsynen efter de faktiska riskerna, inte graden av formalisering.
- Låt samarbete mellan initiativ berättiga till stöd istället för att utforma inte stödsystem så att de främjar konkurrens.

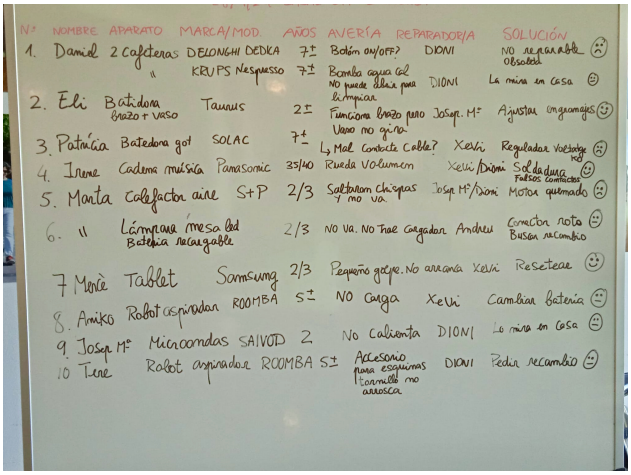
4.4 Bredda synen på värde och värdering

Vad forskningen visar

Cirkulära gräsrotsinitiativ får ofta genomslag genom att förändra normer, värderingar och relationer snarare än genom att växa i omfattning. De gör reparation, delning, måttfullhet, gemensamt förvaltande och kollektivt ansvar till självklara delar av vardagen. Eftersom effekterna är svåra att avgränsa och mäta underskattas de ofta i offentliga styrmodeller som bygger på prestation, effektivitet och kortsiktiga mått.

Kommunala åtgärder

- Använd bredare sätt att värdera insatser som förebygger avfall, tar till vara material och stärker gemensamt lärande sammanhållning, gemenskaper, kunskapsutbyte, inkludering, folkhälsa, välbefinnande, omsorg och demokratiskt deltagande.
- Kombinera kvantitativa mått med berättelser, fallbeskrivningar och konkreta skildringar av sociala effekter.
- Utforma kvalitativa nyckeltal och uppföljning som fångar värden bortom ekonomisk effektivitet och kortsiktiga resultat.
- Följ utvecklingen i stadsdelar med välfärdsindikatorer och långsiktiga utgångsvärden, gärna över fem till tio år. Kräv inte att varje initiativ visar alla effekter omedelbart.
- Låt gräsrotsinitiativen vara med och utforma kriterierna för hur de bedöms.
- Skapa ömsesidigt ansvarsutkrävande: initiativen redovisar sitt samhällsvärde och kommunen tar ansvar för de förutsättningar den erbjuder.
- Synliggör och uppmärksamma initiativen genom kommunala studiebesök, information, lokala evenemang och genom att inkludera dem i strategier för cirkulär ekonomi.

Figur 2. Fel och reparationer av apparater, Restarters Barcelona

I PRAKTIKEN
Kvalitativa värderingssystem

Nantes har miljöorganisationen Ecopole tagit fram ett program med kvalitativa nyckeltal för alternativ utvärdering och projektutveckling.
I Göteborg har projektet Circular Grassroots startat Gräsrotsobservatoriet, som mäter välbefinnande, miljömedvetenhet, social sammanhållning och andra kvalitativa indikatorer bland gräsrotsinitiativ.
Rezero i Barcelona använder berättelsebaserad rapportering för att synliggöra det värde som pryl-bibliotek skapar utöver det ekonomiska. Reparationsinitiativ som Restarters Barcelona bidrar också till en global databas med uppgifter om produkter, märken, fel och lösningar och bygger gemensam kunskap om reparation..

4.5 Finansiera inkludering, delaktighet och omsorg

Vad forskningen visar

Trots ambitionen att vara öppna och deltagarbaserade påverkas initiativen av ojämlikheter kopplade till klass, etnicitet, kön, ålder, språk och tidsresurser. Det formar vilka som kan delta och vems kunskap som räknas. Resurskrävande initiativ kan oavsiktligt utestänga utsatta grupper genom tidsbrist, kulturella hinder eller osäkerhet inför byråkratin. Gräsrotsmiljöerna är också en omsorgsinfrastruktur, men arbetet är sårbart och kan bli exploaterande när det bygger på ideellt arbete eller låga löner.

Kommunala åtgärder

- Finansiera processledning, uppsökande arbete, översättning, tillgänglighet, samordning, volontärstöd och annat relationsarbete som möjliggör delaktighet.
- Stöd öppna och tillgängliga mötesplatser. Minska hinder som avgifter, öppettider, språk, transporter, digital tillgång och krav på specialistkunskap.
- Erkänn omsorg, underhåll och gemenskapsbyggande som legitima verksamheter och budgetposter, inte som osynligt bakgrundsarbete.
- Stöd initiativ som leds av eller samarbetar med marginaliserade grupper, även de som arbetar med materiell försörjning, osäker tillgång till mat, bostadsutsatthet eller försörjningsbehov.
- Erkänn nödvändighetsdriven cirkularitet som en del av den cirkulära ekonomin, inte bara initiativ som bygger på miljömedvetenhet eller konsumtionsval
- Arbeta med initiativen för att identifiera och minska ojämlikhet i delaktighet, ledarskap, arbetsvillkor och tillgång till resurser.

4.6 Synliggör gräsrotsinitiativ över förvaltningsgränser och stärk stödorganisationerna

Vad forskningen visar

Gräsrotsinitiativ är ofta politiska genom handling snarare än lobbyarbete. Deras praktik förändrar normer och relationer, men deras röster hörs sällan i formella beslutsprocesser. Kommunens stuprörsorganisation gör samtidigt att initiativen kan vara kända i en förvaltning men osynliga i en annan. Stödorganisationer kan spela en viktig roll genom att förmedla kunskap, driva frågor, samordna och bygga tillit

Municipal actions

- Skapa en gemensam ingång eller särskild kontaktperson i kommunen för cirkulära gräsrotsinitiativ.
- Samordna förvaltningarna för avfall, offentliga rum, sociala frågor, kultur, bostäder, hållbarhet, upphandling, utbildning och lokal utveckling.
- Involvera gräsrotsinitiativ i lokal planering, strategier för cirkulär ekonomi, klimatplaner, välfärdsarbete och stadsdelsutveckling.
- Finansiera stöd- och nätverksorganisationer som knyter samman initiativen och kommunen.
- Stöd plattformar för erfarenhetsutbyte mellan initiativ, förvaltningar, forskare, civilsamhällesorganisationer och offentliga institutioner.
- Stöd offentliga evenemang, berättande, kunskapsutbyte och kommunal kartläggning som synliggör gräsrötternas kunskap och expertis.
- Ersätt gräsrotsaktörer och stödorganisationer för samråd, intressebevakning, kunskapsförmedling och samordning. Förvänta er inte att arbetet utförs gratis.

I PRAKTIKEN
Att hitta rätt i kommunal komplexitet

I Göteborg har centralisering, stuprör mellan förvaltningar och en splittrad organisation mellan kommunen och kommunala bolag gjort det svårt för gräsrotsinitiativ att orientera sig i kommunen. Ett lotsystem har prövats för att hjälpa initiativen att hitta rätt kommunala kontakter och minska den institutionella komplexiteten utan en genomgripande reform.

I Barcelona erbjuder Barcelona Activas strategi för social och solidarisk ekonomi strategiska, ekonomiska och juridiska ramar som kan hjälpa gräsrotsinitiativ att etablera sig genom att stärka förutsättningarna för kooperativ, lokalt förankrad och ideell verksamhet.

Figur 2. Matdistribution, Nantes.

6. Slutsatser

Cirkulära gräsrotsinitiativ utför redan ett viktigt arbete i städerna. De tar till vara material, minskar avfall, stärker gemenskaper och visar på sätt att leva med mindre resursuttag och större omsorg. Men de verkar under svåra förhållanden: med brist på lokaler, begränsat erkännande, ont om tid och stor osäkerhet.

Kommunerna kan göra stor skillnad. Genom att säkra tillgång till plats och lokaler, anpassa styrningen, minska den administrativa bördan, erkänna fler former av värde, finansiera inkludering och synliggöra gräsrotsinitiativ över förvaltningsgränserna kan kommunerna hjälpa initiativen att gå från osäkra marginalpositioner till långsiktiga delar av stadens infrastruktur.

Att stödja cirkulära gräsrotsinitiativ är inte bara en fråga om miljöpolitik. Det handlar också om rumslig rättvisa, demokratiskt deltagande och att bygga städer som tar hand om både människor och resurser.

Projekt och finansiering

Denna policy brief bygger på forskningsprojektet *Cirkulära innovationer på gräsrotsnivå för hållbara och inkluderande stadsomställningar*, finansierat av Driving Urban Transitions Partnership, projektnummer F-DUT-2022-0110.

ISBN: 978-91-987772-9-1